

Piotr G. Zieliński

MUZYCZNE DOKUMENTY DŹWIĘKOWE W BIBLIOTEKACH LUBELSKICH

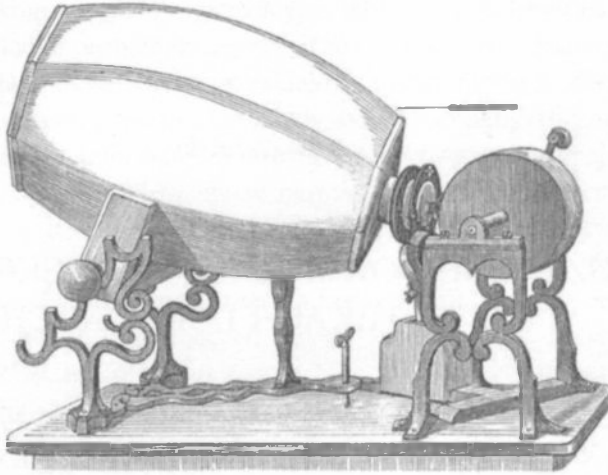
Do niedawna uważano, że era fonograficzna rozpoczęła się 19 lutego 1878 roku, kiedy amerykański wynalazca Thomas Alva Edison uzyskał w Stanach Zjednoczonych patent na urządzenie do nagrywania i odtwarzania dźwięku¹. Do stworzenia takiego urządzenia wykorzystał pomysły Thomasa Younga i Charlesa Crosa. Ten pierwszy na początku XIX wieku utrwalił drgania kamertonu na szklanym cylindrze pokrytym sadzą, a drugi opisał *parléophone* i złożył projekt 30 kwietnia 1877 roku w Akademii Nauk w Paryżu. Z powodu ciągłych kłopotów finansowych nie mógł jednak zbudować działającego modelu². Udało się to Edisonowi, który uznany został za prekursora fonografii³. Dokonane przez amerykańskich historyków w paryskim archiwum odkrycie dziesięciosekundowego nagrania francuskiej piosenki ludowej „Au Clair de la Lune” zmusza nas do weryfikacji wszelkich dotychczasowych ustaleń w historii fonografii. Zdaniem odkrywców nagranie zarejestrowano 9 kwietnia 1860 roku na maszynie zwanej „phonautograph”, przeznaczonej jedynie do nagrywania dźwięku. „Phonautograph” to wynalazek paryskiego zecera Édouarda-Léona Scotta de Martinville’a. Urządzenie miało beczkowaty kształt i było wyposażone w rylec, który zapisywał dźwięk na papierze uczernionym dymem z lampy naftowej. Nagranie w zamierzeniu nie było przeznaczone dla słuchaczy; pomysł odtwarzania dźwięku, jeszcze wtedy się nie narodził. Ale *phonautogram*, czyli nagranie dokonane na fonografii udało się mimo to odtworzyć, a właściwie przetworzyć z postaci znaków na papierze na dźwięk — dzięki wysiłkom naukowców z Lawrence Berkeley National Laboratory⁴.

¹ Dokument elektroniczny: <http://memory.loc.gov/ammem/edhtml/edcylldr.html> [dostęp: 19.11.2008].

² J. Łętowski, *Magia czarnego krążka. ABC kolekcjonera płyt*, Kraków 1981, s. 28.

³ M. Wróblewska, *Fonoteki na świecie*, [w:] *Fonoteka wczoraj, dziś i jutro, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Fonotek, Warszawa, 11–12 maja 2007*, Warszawa 2008, s. 15.

⁴ J. Rosen, *Researchers Play Tune Recorded Before Edison*, „The New York Times” 27.03.2008, dokument elektroniczny: http://www.nytimes.com/2008/03/27/arts/27soun.html?_r=1&scp=1&sq=edison+audio&st=nyt&oref=slogin [dostęp: 19.11.2008].

Rys. 1. Fonotograf — wynalazek Édouarda-Léona Scotta de Martinville'a

Źródło: <http://graphics8.nytimes.com/images/2008/03/27/arts/sound450.jpg>

Pierwszego publicznego odtworzenia dokonał amerykański historyk dźwięku David Giovannoni 28 marca 2008 roku podczas corocznej konferencji Association for Recorded Sound Collections, która w tym roku odbyła się na Stanford University w Palo Alto w Kalifornii. Poza fonotogramem z 1860 roku Giovannoni zaprezentował także inne odkryte w Paryżu nagrania wraz z pierwszymi próbami Scotta zarejestrowania ludzkiego głosu i muzyki gitarowej, które jednak były o wiele gorszej jakości z powodu złej kalibracji urządzenia nagrywającego⁵. Z zaprezentowanych nagrań wynika jednoznacznie, że pierwsze próby nagrań dźwięku związane były z muzyką i służyć miały rozrywce raczej niż forsowanej przez Edisona użyteczności⁶.

Niedługo po wynalazkach poczynionych przez Thomasa A. Edisona i Emila Berlinera (ten drugi uzyskał patent 4 maja 1887 roku) założono pierwsze fonoteki. Początkowo były one ukierunkowane na etnografię muzyczną — założone w 1899 roku Wiener Archiv-Phonograph (obecnie Phonogrammarchiv) i nagrania lingwistyczne — powstałe w 1911 roku na Sorbonie Les Archives de la parole⁷.

⁵ Referatu Davida Giovannoniego można posłuchać pod tym adresem: <http://www.arsc-audio.org/conference/audio2008/mp3/22-giovannoni.mp3> [dostęp: 19.11.2008].

⁶ Według Edisona fonograf miał służyć przede wszystkim jako urządzenie pomocnicze do pisania listów i wszelkiego rodzaju dyktowania bez pomocy stenografa, do nauki wymowy, do celów edukacyjnych (uczeń mógł w każdej chwili sięgnąć po nagranie lekcji), do przybliżenia niewidomym literatury czy również do reprodukcji muzyki. Więcej: M. Kłopotek, *Zaczęto się od fonografu...*, Kraków 1986, s. 36.

⁷ M. Wróblewska, *Fonoteki...*, s. 16–17.

Pierwsza biblioteka publiczna (St. Paul w stanie Minnesota) zaczęła gromadzić dokumenty muzyczne w 1913 roku, pod koniec lat trzydziestych w Wielkiej Brytanii nie budowano już nowych bibliotek bez uwzględnienia pomieszczeń do prowadzenia usług związanych z dokumentami dźwiękowymi. Także w warszawskiej Bibliotece Narodowej do marca 1939 roku zgromadzono 4210 wałków fonograficznych i 33 płyty, które uległy zniszczeniu wraz z najcenniejszymi zbiorami Biblioteki Narodowej podczas powstania warszawskiego. Pierwsze lata po II wojnie światowej nie sprzyjały gromadzeniu muzycznych dokumentów dźwiękowych, o czym świadczy to, że w zbiorach Biblioteki Narodowej w 1967 roku znajdowało się tylko 1555 płyt⁸. W 2002 roku w zbiorach Biblioteki Narodowej znajdowało się: 57 728 płyt gramofonowych i kompaktowych, 1921 dźwiękowych kart pocztowych, 9412 kaset magnetofonowych, 338 taśm magnetofonowych oraz 222 wałki fonograficzne⁹.

Kwerendą objęto Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. Hieronima Łopacińskiego, Miejską Bibliotekę Publiczną, Bibliotekę Główną UMCS, Bibliotekę Główną KUL, Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką im. Komisji Edukacji Narodowej oraz Fonotekę Ogólnokształcącej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. Karola Lipińskiego. Niestety w obrębie zainteresowań obu bibliotek publicznych nie znajdują się muzyczne dokumenty dźwiękowe — wyjątek stanowi filia nr 27 (30), która zgromadziła płytotekę (ok. 200 albumów) z muzyką klasyczną. Ten brak zainteresowania wydaje się niezrozumiały, choćby z racji pochodzenia z Lublina czy jego okolic grona muzyków uznanych, takich jak Karol Lipiński i Henryk Wieniawski, czy muzyków poruszających się w kręgu lżejszego repertuaru: Beaty Kozidrak, Krzysztofa, Piotra i Wojciecha Cugowskich, Marka Kondraka. Poza tym funkcjonuje w mieście filharmonia, której zespół znalazł się w obrębie zainteresowań dużej firmy fonograficznej DUX specjalizującej się w muzyce poważnej. Wszystkie nagrania dokonane przez muzyków związanych z Lublinem powinny być gromadzone przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną, która przecież „zainteresowana jest wszelkimi publikacjami dotyczącymi Lublina i regionu, chodzi tu zarówno o tematykę, jak i o miejsce wydania, osoby autorów, ilustratorów, drukarzy, wydawców itp.”¹⁰ Wprawdzie narodziły się już plany utworzenia w Lublinie mediateki, wzorem Olsztyna i Wrocławia, ale minie bez wątpienia kilka lat, zanim pierwszy użytkownik skorzysta z jej zbiorów i będzie mógł bez dużego angażowania środków finansowych poznać twórczość muzyków związanych z regionem lubelskim i samym miastem. Działania zmierzające do

⁸ M. Prokopowicz, *Zbiory muzyczne Biblioteki Narodowej*, [w:] *Z problemów bibliografii*, Warszawa 1970, s. 311.

⁹ Dokument elektroniczny: <http://bn.org.pl/index.php?id=4&ddzwiek> [dostęp: 19.11.2008].

¹⁰ Dokument elektroniczny: <http://hieronim.wbp.lublin.pl/wbp/obibliotece.htm> [dostęp: 19.11.2008].

stworzenia mediateki podjęli w lutym 2008 roku pracownicy Miejskiej Biblioteki Publicznej z jej dyrektorem Piotrem Tokarczukiem na czele i wiceprezydentem Lublina Włodzimierzem Wysockim¹¹. Mediateka jest bez wątpienia potrzebna, ale znacznie mniejszym nakładem czasu i finansów można powołać do życia filię biblioteki odpowiedzialną za gromadzenie i udostępnianie dokumentów dźwiękowych, audiowizualnych i multimedialnych. W ten sposób postąpiono w Radomiu, gdzie 15 grudnia r. 1992 rozpoczęła działalność Czytelnia Muzyczna i Zbiorów Multimedialnych. Czytelnia wyposażona jest w wysokiej klasy sprzęt audiowizualny umożliwiający korzystanie ze zbiorów na miejscu. Do dyspozycji czytelników są trzy stanowiska do odsłuchu muzyki oraz trzy stanowiska komputerowe z dostępem do Internetu. W zbiorach czytelnicy wyodrębnić można następujące kolekcje:

- * płyty gramofonowe (1014 jednostek inwentarzowych),
- * kasyety magnetofonowe (825 jednostek inwentarzowych),
- * płyty kompaktowe (497 jednostek inwentarzowych),
- * płyty multimedialne CD-Rom (20 jednostek inwentarzowych),
- * księgozbiór podręczny (1097 woluminów)¹².

Czytelnia gromadzi muzyczne dokumenty dźwiękowe z różnorodnym repertuarem. Kolekcje płyt gramofonowych i kaset magnetofonowych są zbiorami zamkniętymi, czyli nie są uzupełniane przez regularne zakupy bieżące. Odmiennie przedstawiają się zbiory płyt kompaktowych, które są uzupełniane systematycznie zakupami. Na dobór repertuaru duży wpływ mają odwiedzający agendę czytelnicy — miłośnicy muzyki¹³.

Fakt, że lubelskie biblioteki publiczne nie gromadzą muzycznych dokumentów dźwiękowych nie oznacza, że w Lublinie nie są one gromadzone w ogóle. W tabeli 1 przedstawiono zbiory muzycznych dokumentów dźwiękowych w kilku bibliotekach lubelskich. Zbiory dźwiękowe bibliotek nie są zbyt duże, szczególnie w porównaniu ze zbiorami Biblioteki Śląskiej w Katowicach (8049 jednostek płyt winylowych, 3158 jednostek kaset magnetofonowych i 2269 jednostek CD Audio) czy Płytoteki Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu (21 500 płyt analogowych i ok. 6000 CD Audio). Mimo niewielkiej objętości, zbiory są wartościowe, zdaniem prowadzących fonoteki bibliotekarzy. Szczególna troska o dobór wartościowych zbiorów jest podyktowana chronicznym bra-

¹¹ Dokument elektroniczny: http://www.mbp.lublin.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=0 [dostęp: 19.11.2008].

¹² K. Majerczyk, *kolekcja fonograficzna Czytelnia Muzyczna i Zbiorów Multimedialnych (Komunikat)*, [w:] *Fonoteka wczoraj, dziś i jutro, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Fonotek*, Warszawa, 11–12 maja 2007, Warszawa 2008, s. 63–64 — dane aktualne: 30.04.2007.

¹³ *Ibid.*, s. 64.

Tab. 1. Zbiory muzycznych dokumentów dźwiękowych w bibliotekach lubelskich (opracowanie własne)

	Wydział Zbiorów Audiowizualnych PBW	Gabinet muzyczny Biblioteka Główna UMCS	Biblioteka Insty- tutu Muzyko- logii KUL	Fonoteka Szkoły Muzycznej
Wątki fonograficzne	–	–	–	–
Akustyczne	–	–	–	–
Elektryczne	–	–	48	–
Longplay	ok. 3000	2500	1004	1700
Singiel	–	110	63	–
Szpule	–	120	–	–
Kasety magnet.	50	260	10	350
CD Audio	300	1020	798	ponad 1000

kiem środków na większe zakupy, zatem każdy nabytek musi być dobrze przemyślany.

Fonoteki to placówki specyficzne z racji lokalizacji i pełnionych funkcji. Żadna z nich nie jest instytucją samodzielną i każda służy określonym celom.

Gabinet muzyczny Biblioteki Głównej UMCS nabył pierwszy muzyczny dokument dźwiękowy w 1955 roku. Gabinet służy głównie pracownikom naukowo-dydaktycznym i studentom Instytutu Muzyki. Wprawdzie sam Instytut Muzyki ma własną bibliotekę, ale oferuje ona tylko druki zwarte, ciągłe i nuty dotyczące muzyki polskiej i obcej, a także metodyki nauczania muzyki. Gabinet muzyczny gromadzi głównie nagrania muzyki poważnej, chociaż w zbiorach można znaleźć również muzykę rozrywkową, która trafia tam wraz z prenumerowanymi czasopismami. Nagrania są udostępniane jedynie na miejscu w oddzielnym pomieszczeniu wyposażonym w urządzenia odtwarzające.

Bibliotekę Instytutu Muzykologii KUL powołano do życia w 1956 roku. Gromadzi ona nagrania, które pracownikom Instytutu są użyteczne w prowadzeniu zajęć. Gros zbiorów stanowią nagrania muzyki poważnej, ze szczególnym uwzględnieniem muzyki religijnej. Gromadzenie zbiorów dźwiękowych odbywa się głównie przez zakup — 69%, natomiast reszta, czyli 31%, pochodzi z darów, co jest cechą odróżniającą tę bibliotekę od innych. „Wypożyczalnia Biblioteki dostępna jest tylko dla pracowników i studentów Instytutu Muzykologii. Zainteresowani spoza Instytutu mogą korzystać ze zbiorów Biblioteki na miejscu, w Czytelni, która dysponuje 22 miejscami dla czytelników i 3 stanowiskami odsłuchowymi.”¹⁴ Muzyczne dokumenty dźwiękowe udostępniane są wyłącznie na miejscu.

Wydział Zbiorów Audiowizualnych w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódz-

¹⁴ Dokument elektroniczny: http://www.kul.lublin.pl/art_5844.html [dostęp: 19.11.2008].

kiej im. Komisji Edukacji Narodowej zaczął gromadzić muzyczne dokumenty dźwiękowe w 1973 roku. Jako instytucja służąca głównie nauczycielom gromadzi nagrania potrzebne tej właśnie grupie zawodowej. W zbiorach Wydziału znajdują się zatem nagrania niezbędne w prowadzeniu zarówno lekcji muzyki, jak i języka polskiego oraz historii. Dlatego obok nagrań muzyki klasycznej gromadzona jest także m.in. poezja śpiewana. Zbiory Wydziału Audiowizualnego są dostępne jedynie dla nauczycieli i pracowników oświaty. Mają oni możliwość wypożyczenia dwóch pozycji na okres dwóch dni.

Fonoteka Ogólnokształcącej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. Karola Lipińskiego powstała w 1989 roku z inicjatywy ówczesnej dyrektor Teresy Księskiej-Falger. Na zasób składały się początkowo nagrania gromadzone uprzednio w salach szkolnych, potrzebne głównie do lekcji z historii muzyki. Fonoteka gromadzi obecnie głównie muzykę poważną, bardzo starannie dobieraną, pod kątem programu kształcenia. Ze zbiorów korzystają uczniowie — na miejscu oraz nauczyciele — pożyczając nagrania potrzebne im do prowadzenia lekcji na miejscu, ale także wypożyczając nagrania do domu.

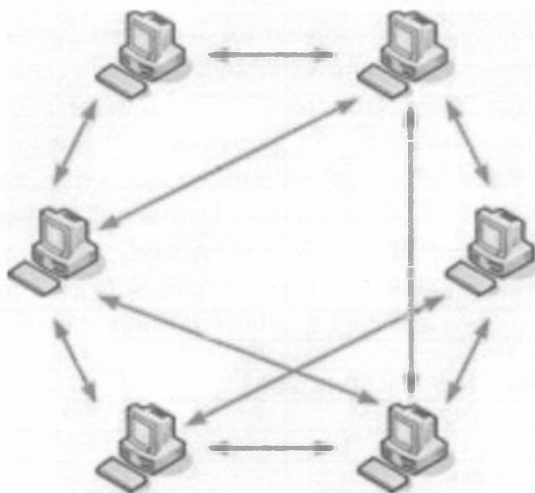
Muzyczne dokumenty dźwiękowe są gromadzone również przez archiwa rozgłośni radiowych. Jednak dostęp do nich jest utrudniony przez funkcjonowanie poważnej bariery administracyjnej, która niemal uniemożliwia dostanie się do zbiorów osobom niezatrudnionym w rozgłośni.

Z powyższego zestawienia wynika, że zasobność zbiorów lubelskich bibliotek w muzyczne dokumenty dźwiękowe jest niezbyt imponująca. Fonoteki stosują preferencje wobec określonych regulaminem grup użytkowników, co powoduje, że wiedza o możliwości dotarcia do nagrań dźwiękowych jest wśród mieszkańców Lublina bardzo mała. Również zaniechanie gromadzenia muzykaliów dźwiękowych przez obie biblioteki publiczne — z wyjątkiem jednej filii — powoduje, że lubelscy miłośnicy muzyki muszą znaleźć inną drogę do interesujących ich nagrań. Często wybierają drogę najłatwiejszą, wykorzystując popularne sieci p2p.

Już pierwszy powstały w 1999 roku program do bezpośredniej wymiany plików — Napster — wywołał wiele kontrowersji w środowiskach związanych z branżą muzyczną. Napster pozwalał na wymianę plików muzycznych najczęściej w formacie mp3, między komputerami, na których go zainstalowano. Przepływ danych kontrolowało kilka centralnych serwerów, co ułatwiło późniejsze zamknięcie sieci. Według wytwórni muzycznych straty poniesione w wyniku wymiany tysięcy albumów muzycznych można było obliczać na miliony dolarów. To z kolei spowodowało, że RIAA (Recording Industry Association of America) pozwała Shawna Fanninga, twórcę Napstera, do sądu i uzyskała nakaz zamknięcia sieci¹⁵.

¹⁵ A. Pęczak, *FTP kontra P2P*, „Chip Special. Tips&Tricks. Z internetu na dysk” 2005, s. 7.

Jednak sieci *peer-to-peer*, dzięki możliwości wymiany zasobów zgromadzonych na dyskach komputera, zyskały sobie ogromną popularność. Ich użytkownicy wymieniają się muzyką, filmami, grami komputerowymi, oprogramowaniem, a także książkami i czasopismami. Za najpopularniejsze sieci bezpośredniej wymiany plików uchodzą sieci działające według protokołu Bittorrent.

Rys. 2. Funkcjonowanie sieci *peer-to-peer*

Źródło: <http://torrent.bajo.pl/940,czym,jest,p2p.html>

Bittorrent zaprojektowany został w celu jak najszybszej dystrybucji dużych plików między dużymi grupami jego użytkowników. W tym przypadku zrezygnowano z używania potężnych serwerów na rzecz trackerów, czyli mikroserwerów koordynujących wymianę pojedynczych plików między użytkownikami. Jako że trackery nie służą do wyszukiwania plików, niezbędne są do tego bądź katalogi znajdujące się na stronach WWW, bądź dołączone do niektórych klientów mechanizmy przeszukujące zawartość wybranych serwisów torrentowych. Na tych serwisach zamieszczone są małe pliki z rozszerzeniem torrent, które po pobraniu przez użytkowników odsyłają ich do właściwych trackerów koordynujących wymianę odpowiadających im plików. Po uruchomieniu klienta i pobraniu nawet niewielkiej części pliku komputer użytkownika sam zaczyna wysyłać do innych zainteresowanych tym samym plikiem użytkowników to, co zostało uprzednio ściągnięte¹⁶.

Tabela 2 przedstawia liczbę folderów z albumami muzycznymi wstawionymi przez użytkowników serwisu torrenty.org.

¹⁶ T. Borukało, *Co moje to twoje*, „Chip Special. Tips&Tricks. Z internetu na dysk” 2005, s. 45.

Tab. 2. Foldery z albumami muzycznymi dostępnymi w serwisie torrenty.org (źródło <http://torrenty.org/muzyka>)

Podkategoria	Liczba udostępnionych folderów*
Alternatywna	551
Azjatycka	49
Blues	126
Chillout/Ambient	197
Club	243
Country / Western	205
Disco Polo	154
Disco, dance	1246
Drum N Bass	296
Elektroniczna	1003
Folk	205
Funk	20
Game Music	108
Gothic	155
Hardcore	175
HardHouse/Old School Mix	7
Hardstyle	59
Hip Hop	986
House	528
Indie	322
Industrial	574
Inna	710
Italo Disco	1153
Jazz	353
Karaoke	16
Klasyczna	145
Koncerty	558
Latin/Spanish	25
Metal	3207
New Age	86
Poezja śpiew. i pios. autorska	141
Pop	1966
Punk	575
R&B/Gospel	378
Rap	1180
Reggae	262
Religijna	42
Rock	3152
Soul	60
Soundtracks	752
Techno	296
Teledyski	2727
Trance	1464

* W wielu przypadkach w jednym folderze znalazło się kilka a nawet kilkanaście albumów muzycznych.

Użytkownicy Demonoida prowadzą albo prowadzili wymianę (w serwisie mogą się znajdować „martwe” torrenty) ponad 70 tys. udostępnionych folderów z różnymi gatunkami muzycznymi. W przypadku najbardziej znanego serwisu torrentowego PirateBay przeprowadzenie dokładnych obliczeń jest bardzo trudne z racji chaosu na stronie oraz nieprzewodzenia przez serwis statystyk folderów.

Jak widać, tylko serwisy torrentowe, które mnożą się w sieci, oferują swoim użytkownikom wszelkiego rodzaju muzykę. Posiadając dostęp do Internetu, komputer z pojemnym twardym dyskiem i mnóstwo wolnego czasu internauta może bez wychodzenia z domu dotrzeć do muzyki niedostępnej w okolicznych bibliotekach i sklepach muzycznych. Jest to muzyka również dostępna pozornie za darmo. Pozornie, gdyż odpowiednie służby ciągle monitorują sieć poszukując szczególnie aktywnych piratów fonograficznych. Na zakończenie zostaje tylko zadać pytanie: czy w dobie powszechnego dostępu do Internetu, czyli również sieci p2p, istnieje potrzeba gromadzenia przez biblioteki muzycznych dokumentów dźwiękowych i funkcjonowania oddzielnych fonotek?